

Joanna Ziarkowska,
joanna.ziarkowska@awf.krakow.pl,
Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie

Dziedzictwo uznane – wpis na Listę UNESCO a atrakcyjność turystyczna (na przykładzie Tarnowskich Gór)

Słowa kluczowe: Tarnowskie Góry, dziedzictwo przemysłowe, Lista UNESCO, atrakcyjność turystyczna

Abstrakt

W lipcu 2017 roku obradujący w Krakowie Komitet Światowego Dziedzictwa podjął decyzję o zamieszczeniu na Liście UNESCO pogórnich zabytków w Tarnowskich Górach. Wpis obejmuje kopalnię rud ołowiu, srebra i cynku wraz z systemem gospodarowania wodami podziemnymi, łącznie 28 obiektów w Tarnowskich Górach, Zbrosławicach i Bytomiu. Najbardziej znane z nich to Zabytkowa Kopalnia Srebra i Sztolnia Czarnego Pstrąga.

Zamieszczenie danego dobra na Liście UNESCO jest z reguły traktowane w kategoriach dużego atutu promocyjnego, który w perspektywie może przyczynić się do zwiększenia rozpoznawalności miejsca lub obiektu, a co za tym idzie – do wzrostu frekwencji turystycznej. W literaturze wskazuje się przypadki, kiedy wpis na tę prestiżową listę spowodował lawinowy przyrost liczby odwiedzających, ale również takie, gdy zjawisko to zaznaczyło się znacznie słabiej. W związku z tym relacja pomiędzy zamieszczeniem miejsca lub obiektu na Liście UNESCO, a wzrostem jego atrakcyjności turystycznej nie zawsze jest jednoznaczna, co skłania do podejmowania badań nad konkretnymi przykładami. Po upływie blisko dwóch lat od wpisu Tarnowskich Gór na Listę UNESCO warto uczynić z tego zabytku dziedzictwa przemysłowego studium przypadku. W artykule wykorzystano materiały źródłowe na temat ruchu turystycznego, gromadzone przez Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Tarnogórskiej, obejmujące okres od roku 1958 do końca 2018. Bardziej szczegółowe analizy, zawierające dane miesięczne, przeprowadzono dla okresu trzech kluczowych lat, tj. 2016–2018 (pełny rok przed wpisem, rok, w którym dokonano wpisu oraz pełny rok po wpisie).

Wstęp

9 lipca 2017 roku, podczas odbywającej się w Krakowie 41. sesji Komitetu Światowego Dziedzictwa, podjęto decyzję o wpisaniu na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO pogórnich zabytków Tarnowskich Gór. Był to piętnasty polski wpis, pierwszy z terenu Górnego Śląska. Obejmuje on kopalnię rud ołowiu, srebra i cynku wraz z systemem gospodarowania wodami podziemnymi, łącznie 28 obiektów w Tarnowskich Górach, Zbrosławicach i Bytomiu. Obok pozostałości po dawnych kopalniach (szyby górnicze, wyrobiska, system odwadniania) zawiera również elementy krajobrazu kulturowego. Do początku XX wieku w Tarnowskich Górach i okolicach działało kilka tysięcy kopalń, łącznie ok. 20 tys. szymbów i ponad 150 km wyrobisk podziemnych⁵. Najbardziej znane

⁵ <http://unesco.tarnowskiegory.pl/mamy-to-tarnowskie-gory-na-liscie-unesco>, dostęp: 19.04.2019.

obiekty to Zabytkowa Kopalnia Srebra i Sztolnia Czarnego Pstrąga, którymi zarządza Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Tarnogórskiej⁶.

Szolnia Czarnego Pstrąga służyła kiedyś do odwadniania kopalni. W 1957 roku została udostępniona do zwiedzania. Jest to jedna z najdłuższych w Polsce podziemnych tras turystycznych, którą turyści przepływają łodziami. Długość tego odcinka sztolni wynosi 600 m. Przez wiele lat była jedyną na Śląsku podziemną trasą turystyczną pokonywaną w ten sposób. Natomiast Zabytkowa Kopalnia Srebra została wytyczona we fragmencie dawnej kopalni Fryderyk. Trasa turystyczna o długości 1740 m, znajduje się ok. 40 m pod ziemią i obejmuje pozostałości po dawnych kopalniach rud ołowiu, srebra i cynku. Udostępniono ją turystom w 1976 roku⁷. Obydwa obiekty należą do Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego, a także znajdują się na liście Pomników Historii. Kopalnia ponadto jest punktem kotwicznym Europejskiego Szlaku Dziedzictwa Przemysłowego (*European Route of Industrial Heritage*, ERIH), sieci łączącej europejskie zabytki techniki, nieczynne obiekty przemysłowe, krajobrazy postindustrialne [Zaczkowski 2007, s. 151–152].

Większość pozostałych obiektów wpisanych na listę UNESCO znajduje się pod ziemią, a te naziemne również związane są z górnictwem rudnym w Tarnowskich Górach oraz gospodarką wodą kopalnianą. Pochodzą one z różnych okresów i związane są z dwiema fazami wydobywania kruszców (od ok. 1490 roku do początku XVII wieku oraz od 1784 do 1913 roku). Prace wydobywcze na tym terenie zostały zakończone ponad sto lat temu w związku z wyeksploatowaniem zasobów, toteż nie zostaną już nigdy wznowione [Pawlak, Filak 2017, s. 6–7]. Pozostały kilkupoziomowe dawne wyrobiska górnicze, połączone ze sobą siecią chodników i przekopów oraz sztolni i szybów, które ze względu na swoje wartości kulturowe stanowią ważny element dziedzictwa przemysłowego.

Celem artykułu jest charakterystyka ruchu turystycznego w najbardziej znanych i udostępnionych do zwiedzania obiektach w Tarnowskich Górach, tj. w Zabytkowej Kopalni Srebra oraz w Sztolni Czarnego Pstrąga. W realizacji tego celu pomocne były szczegółowe dane, przekazane autorce przez Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Tarnogórskiej. Zostały one opracowane w formie tabel i wykresów, a wyniki poddano interpretacji, ukierunkowanej przede wszystkim na stwierdzenie ewentualnej zależności pomiędzy wpisem na Listę UNESCO, a zmianami frekwencji turystycznej. Przeprowadzono również badania terenowe w wymienionych atrakcjach, połączone z wywiadami z obsługującymi grupy turystów przewodnikami. W artykule wykorzystano ponadto polskie i zagraniczne opracowania naukowe, dotyczące dziedzictwa kulturowego oraz turystyki w miejscach i obiektach wpisanych na Listę UNESCO. Zagadnienia te można uznać za szczególnie istotny kontekst dla badanych obiektów tarnogórskiego dziedzictwa przemysłowego.

Dziedzictwo kulturowe i turystyka dziedzictwa

Dziedzictwo jest pojęciem bardzo szerokim, w literaturze funkcjonuje wiele jego definicji. Jedna z nich, zaproponowana przez R. Hewisona, określa dziedzictwo jako „to, co przeszłe generacje ocaliły i przekazały nam, i co znacząca liczba populacji pragnie ocalić dla przyszłości” [cyt. za: Kruczek, Kurek, Nowacki 2012, s. 165]. Dziedzictwo dzielimy na materialne, obejmujące m.in.: zabytkowe budowle, pomniki, miasta historyczne, obszary chronionego krajobrazu oraz niematerialne, czyli tradycje, normy i wartości przekazywane

⁶ Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Tarnogórskiej prowadzi także bogatą działalność kulturalną, edukacyjną i wydawniczą, zob.: *Historia Stowarzyszenia...* [2004]; *Historia Stowarzyszenia...* [2014]; <https://smzt.pl>, dostęp: 19.04.2019. Ponadto gromadzi dane dotyczące frekwencji turystów w Zabytkowej Kopalni Srebra oraz Sztolni Czarnego Pstrąga od początku ich działalności.

⁷ <https://kopalniasrebra.pl/historia>, dostęp: 19.04.2019.

z pokolenia na pokolenie [Albert 2007, s. 50]. Ten teoretyczny podział w praktyce często ulega zatarciu, gdyż dziedzictwo materialne (na przykład zabytkowa budowla) może być jednocześnie nośnikiem rozmaitych treści symbolicznych, historycznych, czy patriotycznych lub stanowić wyraz określonej tradycji kulturowej, co nadaje mu wymiar niematerialny [Górna, Górny 2018, s. 27].

Pojęcie dziedzictwa rozpowszechniło się w Europie w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku. 16 listopada 1972 roku w Paryżu przyjęto Konwencję UNESCO w sprawie ochrony dziedzictwa kulturalnego i naturalnego. Artykuł 1 wspomnianego dokumentu za dziedzictwo kulturowe uznaje:

- zabytki: dzieła architektury, dzieła monumentalnej rzeźby i malarstwa, elementy i budowle o charakterze archeologicznym, napisy, grotty i zgrupowania tych elementów, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki;
- zespoły: budowli oddzielnych lub łącznych, które ze względu na swą architekturę, jednolitość lub zespolenie z krajobrazem mają wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki;
- miejsca zabytkowe: dzieła człowieka lub wspólne dzieła człowieka i przyrody, jak również strefy, a także stanowiska archeologiczne, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historycznego, estetycznego, etnologicznego lub antropologicznego⁸.

Z kolei artykuł 2 w podobny sposób definiuje elementy dziedzictwa naturalnego, określając je jako:

- pomniki przyrody utworzone przez formacje fizyczne i biologiczne albo zgrupowania takich formacji, przedstawiające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia estetycznego lub naukowego;
- formacje geologiczne i fizjograficzne oraz strefy o ściśle określonych granicach, stanowiące siedlisko zagrożonych zagładą gatunków zwierząt i roślin, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia nauki lub ich zachowania;
- miejsca lub strefy naturalne o ściśle oznaczonych granicach, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia nauki, zachowania lub naturalnego piękna⁹.

Konwencja UNESCO z 1972 roku przewidywała również utworzenie Listy Światowego Dziedzictwa, zawierającej szczególnie cenne dobra kultury i osobliwości przyrody. Ponadto powołano Komitet Światowego Dziedzictwa, złożony z przedstawicieli państw, które ratyfikowały Konwencję. Zajmuje się on ustalaniem kryteriów, jakie powinny spełniać kulturowe zasoby i bogactwa naturalne wpisywane na Listę UNESCO¹⁰, a także podejmuje decyzję o wpisie lub odrzuceniu wniosku. Natomiast państwa zajmują się wyłanianiem kulturowych i przyrodniczych obiektów dziedzictwa znajdujących się na ich terenie [Ziarkowski 2012, s. 54–55].

W 1978 roku ogłoszono pierwszą Listę Światowego Dziedzictwa z dwunastoma wpisami, w tym dwoma z Polski – Starym Miastem w Krakowie i Kopalnią Soli w Wieliczce.

⁸ Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji, Dz. U. z dnia 30 września 1976 r., rozdział I, art. 1.

⁹ Tamże, rozdział I, art. 2.

¹⁰ W opracowanych później (i co jakiś czas aktualizowanych) wytycznych operacyjnych, ułatwiających wdrożenie Konwencji UNESCO, wskazano 10 kryteriów, spośród których sześć odnosi się do dziedzictwa kulturowego, a cztery do przyrodniczego. Zob. *Operational Guidelines...* [2017, s. 25–26]. Wykaz wszystkich kryteriów w języku polskim dostępny jest na stronie Narodowego Instytutu Dziedzictwa: https://www.nid.pl/pl/Dla_wlasciocieli_i_zaradcow/opieka-nad-zabytkami/miejsca-swiatowego-dziedzictwa/kryteria-wpisu/, dostęp: 29.04.2019. Aby dane dobro mogło być wpisane na Listę UNESCO musi spełniać przynajmniej jedno kryterium. W przypadku Tarnowskich Gór specjaliści z Komitetu Światowego Dziedzictwa stwierdzili spełnienie kryteriów numer I, II i IV.

Od samego początku doceniano więc znaczenie dziedzictwa przemysłowego i obiektów górniczych. Na corocznych sesjach Komitetu Światowego Dziedzictwa na liście umieszczane są kolejne wpisy. Obecnie znajdują się na niej 1092 obiekty (845 kulturowych, 209 naturalnych i 38 o charakterze mieszanym)¹¹.

Warto zauważyć, że w przywołanym dokumencie UNESCO z 1972 roku mianem dziedzictwa kulturowego określono wyłącznie materialne komponenty (zabytki, dzieła sztuki, struktury archeologiczne, krajobraz kulturowy itp.), pomijając aspekty niematerialne. To „przeoczenie” zostało uzupełnione dopiero w roku 2003, kiedy przyjęto Konwencję w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, wyróżniając takie jego przejawy, jak: tradycje i przekazy ustne, sztuki widowiskowe, zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne, wiedzę i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata oraz umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym¹².

Sposób określania dziedzictwa kulturowego (zarówno materialnego, jak i niematerialnego) przez UNESCO, polegający na rezygnacji z definicji opisowej na rzecz wyliczającej, jest dość symptomatyczny. Wynika to z faktu, że termin „dziedzictwo” jest trudno definiowalny i w dużej mierze pozostaje niedookreślony, ząbając się z zakresem znaczeniowym takich pojęć, jak „tradycja”, „pamięć” oraz „kultura” [Murzyn-Kupisz 2012, s. 24]. Dlatego istniejące definicje mają z reguły bardzo szeroki charakter, jak przywołana wcześniej definicja Hewisona, czy też stwierdzenie D. Lowenthala, że dziedzictwo obejmuje „wszystko, co uważamy za przekazane nam z przeszłości” [Lowenthal 2005, s. 81].

W ramach owej spuścizny przeszłości, którą określamy mianem dziedzictwa, mogą nawet występować elementy, które są oceniane negatywnie lub wręcz nie są akceptowane. Z tego powodu funkcjonują także takie pojęcia, jak dziedzictwo niechciane, nieuznawane, „powodujące dysonans” (*dissonant heritage*), dziedzictwo bez dziedziców (*heirless heritage*), a nawet trudne dziedzictwo lub dziedzictwo nienawiści, którego przykładami mogą być obozy koncentracyjne z czasów II wojny światowej [Tunbridge, Ashworth 1996]. Główny problem związany z tą kategorią dziedzictwa polega na tym, że ludzkość wolałaby go nie dziedziczyć lub nawet wymazać z pamięć, lecz jest to spuścizna, która niejako narzuca obowiązek jej zachowania, m.in. jako hołd złożony ofiarom i przestroga na przyszłość [Banaszkiewicz, Owsianowska 2015, s. 13].

Z punktu widzenia niniejszego artykułu ważną kategorią dziedzictwa kulturowego jest dziedzictwo przemysłowe. Obejmuje ono obiekty materialne, wśród których wymienić można budynki, instalacje techniczne, czy rozmaite maszyny i urządzenia, jak również wartości niematerialne, jak na przykład wszelkie procesy technologiczne [Jędrusiak 2011, s. 17]. Do dziedzictwa przemysłowego zalicza się ponadto kompletne zespoły architektoniczne, krajobrazy wytworzone z powodu działalności przemysłowej, tradycje, wydarzenia, zwyczaje, style życia, a także elementy sztuki związane z techniką i przemysłem [Burzyński, Staszewska-Ludwiczak, Pasko (red.) 2009, s. 19–20]. Najogólniej można stwierdzić, że dziedzictwo przemysłowe obejmuje tę część dziedzictwa kulturowego, która złożona jest ze śladów kultury przemysłowej, przejawiającej wartości społeczne, technologiczne, architektoniczne, historyczne, urbanistyczne i naukowe [Kronenberg 2007, s. 39].

Dziedzictwo kulturowe często stanowi swoisty magnes przyciągający turystów, dla których jest ono nierzadko głównym motywem podjęcia podróży. Dlatego w literaturze opisane jest zjawisko turystyki dziedzictwa (ang. *heritage tourism*), rozumianej zazwyczaj bardzo szeroko – jako podróże połączone z poznawaniem historycznych budowli, dzieł sztuki,

¹¹ Szczegółowe dane dotyczące obiektów wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa zamieszczone są na stronie internetowej Światowego Centrum Dziedzictwa: <https://whc.unesco.org/en/interactive-map>, dostęp: 23.04.2019.

¹² Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r., Dz. U. z 2011 r., nr 172, poz. 1018.

a nawet z podziwianiem piękna krajobrazu [Yale 1991, s. 21]. Zwraca się uwagę na zbieżność tego rodzaju turystyki z ideami zrównoważonego rozwoju, postulującymi konieczność zachowania dla następnych pokoleń bogactw naturalnych i kulturowych [Garrod, Fyall 2000, s. 683]. Czasem turystykę dziedzictwa traktuje się jako synonim turystyki kulturowej lub turystyki sztuki [Jordan, Jolliffe 2013, s. 1]. W polskiej literaturze jest ona najczęściej traktowana, za Arminem Mikos von Rohrscheidtem [2008, s. 52], jako jedna z form turystyki kulturowej, przypisanej do rodzaju turystyki kultury wysokiej.

Refleksji teoretycznej doczekała się także turystyka ukierunkowana na miejsca i obiekty dziedzictwa przemysłowego. Turystyka przemysłowa w naszym kraju jest dosyć młodą dziedziną¹³. W 2004 roku Polska Organizacja Turystyczna przedstawiła koncepcję, która dotyczyła promocji i rozwoju markowego produktu turystycznego w zabytkach techniki i przemysłu w Polsce [Nitkiewicz-Jankowska 2006, s. 252]. Turystyką dziedzictwa przemysłowego określane są wszelkie podróże, których podstawowym, a niekiedy i jedynym celem jest poznawanie dziedzictwa przemysłowego [Stasiak 2009, s. 89]. Inni autorzy piszą o turystyce przemysłowej, będącej „formą ruchu turystycznego, którego celem jest zwiedzanie obszarów, gdzie w przeszłości rozwijał się przemysł, a także obiektów i urządzeń związanych z rozwojem techniki i przemysłu, stanowiących dziedzictwo przemysłowe danego obszaru, jak również zwiedzanie współcześnie funkcjonujących przedsiębiorstw” [Derek 2010, s. 188]. Natomiast A. Mikos von Rohrscheidt wyróżnił, w ramach turystyki kulturowej, turystykę obiektów przemysłowych i technicznych, która zawiera w sobie podróże turystyczne, ukierunkowane głównie na zwiedzanie historycznych lub czynnych obiektów związanych z wydobyciem surowców, produkcją masową i techniką oraz krajobrazów przemysłowych [Mikos von Rohrscheidt 2008, s. 121]. Największe skupisko zabytkowych obiektów przemysłowych w Polsce znajduje się w województwie śląskim. „Ich unikatowość i autentyczność oddaje specyfikę Śląska, stanowiąc jednocześnie bogactwo kulturowe regionu” [Pomykańska 2007, s. 170].

W świetle powyższych stwierdzeń można uznać, iż pogórnice obiekty w Tarnowskich Górach stanowią dziedzictwo kulturowe o charakterze przemysłowym, którego unikatowość potwierdzona została wpisem na Listę UNESCO. Wyróżnienie to powinno gwarantować właściwą ochronę, gdyż Lista Światowego Dziedzictwa UNESCO jest uznawana przez ekspertów za najskuteczniejszą międzynarodową regulację w tym zakresie [Szymgin 2011, s. 53]. Udostępnione do zwiedzania obiekty w Tarnowskich Górach były i są celem turystyki kulturowej, a także funkcjonujących w literaturze węższych form, jak turystyka dziedzictwa przemysłowego, turystyka (po)przemysłowa, czy turystyka obiektów przemysłowych i technicznych.

Dziedzictwo przemysłowe Tarnowskich Gór i jego udostępnianie dla turystyki

Tarnowskie Góry położone są na Wyżynie Śląskiej, w obrębie Garbu Tarnogórskiego, zbudowanego z wapieni muszlowych i dolomitów kruszonośnych, w których zalegały złoża galeny (rudę ołowiu z domieszką srebra) i galmanu (rudę cynku) [Mackiewicz, Gątkowska, Walker 2004, s. 192].

Badania archeologiczne wykazały, że już ok. III–IV w. n.e. sięgano po rudę ołowiu i srebra w okolicach Tarnowskich Gór. Pierwszym oficjalnym dokumentem, który o tym wzmiankuje była bulla papieska z 1136 roku. Jednakże o zorganizowanym górnictwie na tych terenach można mówić dopiero od XVI wieku. Wiązało się to z odkryciem złóż galeny.

¹³ Ochroną, badaniem oraz interpretowaniem dziedzictwa przemysłowego kultury europejskiej zajmuje się Międzynarodowy Komitet Ochrony Dziedzictwa Przemysłowego (The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage – TICCIH), który powstał w 1973 roku i od 2000 roku jest organizacją doradcą UNESCO, zob.: <http://www.ticcih.pl/ticcih>, dostęp: 29.04.2019; Lamparska [2013, s. 20].

Według legendy miał tego dokonać miejscowy chłop Rybka niedaleko obecnego centrum Tarnowskich Gór w 1490 roku [Pawlak, Filak 2017, s. 8–10].

W XVI wieku wynaleziono metody obróbki wspomnianej rudy, które polegały na oddzielaniu w płuczce skały płonnej od rudy, a także pozyskiwaniu srebra w trakcie wytopu ołowiu. Rozwój górnictwa na tym terenie doprowadził do powstania osady, która została przekształcona w wolne miasto górnicze na mocy przywileju z 1526 roku, wydanego przez księcia opolskiego Jana II Dobrego i margrabię brandenburskiego Jerzego Hohenzollerna. Dwa lata później ten sam książę wydał ponadto tzw. Ordunek Górny, który był pierwszym zbiorem praw i obowiązków górników [Jedynak 2007, s. 23]. Początkowo złoża galeny były wydobywane z pokładów płytko zalegających za pomocą licznych szybów drążonych w ziemi. Następnie eksploatacja była prowadzona systemem chodnikowym, który polega na podążaniu za złożem oraz metodą wybierki komorowej.

Już w XVI wieku, w związku z wydobywaniem pokładów złóż na niższych poziomach, pojawił się problem nagromadzenia wód podziemnych. Rozwiązaniem miał być system grawitacyjny odprowadzania wody, który polegał na drążeniu w skale kolejnych sztolni (Daniel – 1547, Boży Dar – 1566, W imię Pana obiecana – 1567, Pomagaj Bóg – 1568, Krakowska – po 1579, św. Jakuba – po 1602 i Wspomóż Bóg – 1695). Wyczerpanie złóż galeny ok. połowy XVII wieku zahamowało na jakiś czas rozwój górnictwa¹⁴. Eksploatacja została wznowiona w 2. połowie XVIII w. co wiązało się z odkryciem nowych złóż galeny oraz galmanu. W 1784 roku z inicjatywy Fryderyka Wilhelma von Redena, który był dyrektorem Wyższego Urzędu Górniczego we Wrocławiu powstała królewska kopalnia ołowiu, srebra i cynku Fryderyk¹⁵. Aby zwiększyć wydobywanie w 1788 roku uruchomiono pierwszą maszynę parową, sprowadzoną z Anglii. Służyła ona do wypompowywania wody z wyrobisk kopalnianych. Sprowadzenie do kopalni maszyn parowych utożsamiane jest ponadto z początkiem rozwoju przemysłu na terenie Górnego Śląska. W latach 1821–1834 wydrążono Głęboką Sztolnię Fryderyk, która pozwoliła eksploatować pokłady w rejonie szybu Staszic i odprowadzać wody podziemne do rzeki Dramy. Największe wydobywanie kopalnia Fryderyk osiągnęła w latach 1880–1890, a zakończyła swą działalność w 1913 roku¹⁶.

Obiekty wpisane na Listę UNESCO w Tarnowskich Górach i okolicach są prawnie chronione ze względu na swoje wartości historyczne i kulturowe. To labirynt sztolni, wyrobisk, chodników (ryc. 1) i szybów wraz z zachowanymi urządzeniami technicznymi, które dokumentują rozwój górnictwa kruszcowego od średniowiecza do początku XX wieku. Obok obiektów podziemnych na obszarze miasta spotykamy liczne ślady naziemne świadczące o dawnej działalności górniczej, takie jak nieużytki poeksploatacyjne, hałdy, zapadliska, niecki, kamieniołomy itp. Wiele z nich znajduje się na obszarze Parku Kulturowego Hałda Popłuczkowa, Parku Kunszt [Lamparska 2017, s. 69–74], Parku Miejskiego oraz rezerwatu Segiet. Ponadto wśród obiektów naziemnych wskazać należy m.in. zabudowę Stacji Wodociągowej Staszic oraz Skansen Maszyn Parowych znajdujący się obok kopalni¹⁷.

Obok walorów kulturowych warto wspomnieć także o tych przyrodniczych, czego potwierdzeniem jest fakt objęcia podziemi Tarnowskich Gór unijnym systemem ochrony *Natura 2000*, który obejmuje najcenniejsze elementy środowiska naturalnego. Dawne

¹⁴ <https://zabytek.pl/pl/obiekty/podziemia-zabytkowej-kopalni-rud-srebrnonosnych-i-sztolnia-czarn>, dostęp: 25.04.2019.

¹⁵ Więcej na ten temat oraz o działalności powstałej w 1786 roku Królewskiej Huty Fryderyk zob.: *Królewska Huta...* [2018].

¹⁶ Mimo zakończenia eksploatacji górniczej sztolniami nadal jest odprowadzana woda ze starych wyrobisk górniczych [Molenda 2006, s. 240].

¹⁷ <https://zabytek.pl/pl/obiekty/podziemia-zabytkowej-kopalni-rud-srebrnonosnych-i-sztolnia-czarn>, dostęp: 25.04.2019.

wyrobiska są miejscem zimowania kilkunastu tysięcy nietoperzy (10 gatunków). Ponadto w podziemiach tarnogórskich żyją m.in. dżdżownice, pajęczaki, owady. Florę reprezentują znajdujące się na ociosach strzępki grzybni, zaś w strefach przyotworowych paprocie, mszaki i mykoflora¹⁸. W pogórnich obiektach podziemi wykształciły się również osobliwe formy naciekowe (m.in. stalaktyty), będące wynikiem oddziaływania wilgoci [Gad, Rosenbaum 2010, s. 48, 66].

Ryc. 1. Chodnik w Zabytkowej Kopalni Srebra w Tarnowskich Górach

Źródło: fot. J. Ziarkowska

Wpis na Listę UNESCO obejmuje łącznie 28 obiektów w Tarnowskich Górach i okolicach (tab. 1).

Tab. 1. Zestawienie obiektów wpisanych na Listę UNESCO w Tarnowskich Górach

Obiekty udostępnione do zwiedzania	Obiekty niedostępne dla turystów
Szyb Reden	Sztolnia Boże Wspomóż
Szyb Anioł	Roznos Głębokiej Sztolni Fryderyk
Podziemne wyrobiska	Szyb Kaehler
Szyb Żmija	Szyb Fryderyki
Szyb Szczęść Boże	Krajobraz pogórnicy (XIX w.)
Portal wylotu sztolni Boże Wspomóż	Szyb Heinitz
Roznos sztolni Boże Wspomóż	Portal wylotu Głębokiej Sztolni Fryderyk
Krajobraz pogórnicy Srebrnej Góry	Szyb sztolniowy nr 5 (Adam)
Hałda popłuczkowa kopalni Fryderyk	Sztolniowy szyb maszynowy nr 22
Teren dawnej kopalni Fryderyk	Szyb Pomoc Szczęściu
Park Miejski	Stacja wodociągowa Staszic
Szyb sztolniowy nr 13 (Ewa)	Szyby Staszic i Maszynowy
Szyb sztolniowy nr 17 (Sylwester)	Szyb Bohr
Szyb Pokój	
Głęboka Sztolnia Fryderyk	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Pawlak, Filak [2017]

¹⁸ Więcej na temat flory i fauny w podziemiach Tarnowskich Gór zob.: Kłys [2004].

Zabytkowa Kopalnia Srebra

Pomysł utworzenia podziemnej trasy turystycznej w zamkniętej kopalni zrodził się jeszcze w latach 30. XX wieku. Jego inicjatorem był Józef Piernikarczyk, nauczyciel i działacz kulturalno-oświatowy, który zaproponował, aby udostępnić część podziemnych wyrobisk zwiedzającym [Mackiewicz, Gątkowska, Walker 2004, s. 195]. Już w 1938 roku do Tarnowskich Gór przybyło 70 wycieczek (ok. 5000 osób), które do podziemi dostawały się szybem wodociągowym Staszic. Jednakże chodniki nie były przygotowane na przyjęcie turystów i było to prowizoryczne zwiedzanie. W 1954 roku powołano Stowarzyszenie Miłośników Historii i Zabytków Ziemi Tarnogórskiej (które potem zmieniło nazwę na Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Tarnogórskiej), skupiające osoby, które działały na rzecz otwarcia kopalni dla zwiedzających. Powstał specjalny zespół, który zajął się opracowaniem założeń przyszłej podziemnej trasy turystycznej oraz różnych koncepcji zwiedzania. Od 1954 roku rozpoczęto też prace nad odgruzowywaniem szybu Anioł. Tymczasem przystosowano do obsługi ruchu turystycznego inny odcinek podziemi, fragment sztolni Fryderyk (działający od września 1957 roku jako Sztolnia Czarnego Pstrąga). Zakładano, że takie rozwiązanie jest tymczasowe, tylko do czasu utworzenia zabytkowej kopalni. Nikt się nie spodziewał, że odwlecze się to w czasie blisko 20 lat z powodu różnych problemów organizacyjnych i technicznych. Już w latach pięćdziesiątych oddział PTTK w Tarnowskich Górach zajmował się organizacją prowizorycznego zwiedzania podziemi w rejonie szybu Anioł [Rzeczycki 2012, s. 221–227]. Natomiast na kilka miesięcy przed uruchomieniem obiektu, w 1976 roku, zorganizowano kurs przewodników po kopalni. W tym czasie mieszkańcy miasta wzięli udział w społecznych pracach przygotowawczych do jej otwarcia, przy budowie parkingów, wytyczaniu ścieżek i sadzeniu trawników.

Ryc. 2. Budynek Zabytkowej Kopalni Srebra w Tarnowskich Górach

Źródło: fot. J. Ziarkowska

5 września 1976 roku została wreszcie uruchomiona Kopalnia Zabytkowa (ryc. 2), zaś za jej budynkiem urządzono Skansen Maszyn Parowych. W nadszybiu umieszczono szklane gabloty z okazami skał, narzędziami oraz innymi eksponatami związanymi z górnictwem kruszcowym [Rzeczycki 2012, s. 236-237]. Po zjeździe szybem Anioł na głębokość ok. 40 m, turyści przechodzą przez kolejne komory, w których można zobaczyć stanowiska pracy dawnych górników, sprzęt którym się posługiwano (ryc. 3), a także srebronośną rudę ołowianą. Ponadto na trasie znajdują się podziemne jeziora i źródła

z krystaliczną wodą. Po zakończeniu zwiedzania następuje wyjazd na powierzchnię [Mikos von Rohrscheidt 2008, s. 259].

Ryc. 3. Dawny sprzęt górniczy w podziemiach Zabytkowej Kopalni Srebra w Tarnowskich Górach

Źródło: fot. J. Ziarkowska

Ryc. 4. Łódź służąca do transportu turystów pomiędzy szymbami Żmija i Szczęść Boże

Źródło: fot. J. Ziarkowska

W pierwszym roku działalności kopalnię zwiedziły tylko 423 osoby (tab. 2). Jednak już w kolejnych latach ta liczba zwiększyła się do ponad 30 tysięcy (30 744 osoby w 1977 roku,

38 631 osób w 1978 roku oraz 38 850 w roku 1979). Mimo, że ceny biletów były dosyć wysokie, to jednak wpływy z ich sprzedaży były znacznie niższe niż koszty utrzymania obiektu. Od 1983 roku, gdy zalano wodą fragment trasy między szymbami Żmija i Szczęść Boże, turyści pokonują go łodziami (270 m; ryc. 4). Do ich poruszania zastosowano energię elektryczną. Pod koniec lat osiemdziesiątych liczba turystów odwiedzających kopalnię przekroczyła 70 tysięcy.

Od 1 stycznia 1990 roku obiektem zarządza Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Tarnogórskiej. Sprawniejsze gospodarowanie kopalnią sprawiło, że zaczęła ona przynosić zyski. Ponadto w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych przeprowadzono liczne prace modernizacyjne w kopalni, m.in. w szybie Anioł, który miał spełniać rolę drogi ewakuacyjnej w przypadku zagrożenia.

W tym czasie nastąpiło również znaczne zwiększenie ruchu turystycznego, w 1995 roku obiekt zwiedziło 99 355 osób, w roku kolejnym 97 077 osób, podczas gdy w 1997 roku zanotowano rekordową liczbę turystów wynoszącą 103 371. Milionowy turysta pojawił się w kopalni w 1994 roku, zaś dwumilionowy w 2005 roku.

Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Tarnogórskiej od 2001 roku jest właścicielem obiektu. W XXI wieku przeprowadzono wiele inwestycji, m.in. został zmieniony wystrój niektórych komór, wymieniono windę w szybie Anioł, która jednorazowo może pomieścić 13 osób [Rzeczyki 2012 s. 238–244]. Ponadto rozpoczęto starania o umieszczenie obiektu na liście UNESCO¹⁹.

Tab. 2. Frekwencja turystów w Zabytkowej Kopalni Srebra

Rok	Liczba turystów	Rok	Liczba turystów
1976	423	1998	91 444
1977	30 744	1999	90 518
1978	38 631	2000	87 909
1979	38 850	2001	74 649
1980	42 064	2002	77 812
1981	37 309	2003	66 647
1982	34 428	2004	67 636
1983	43 120	2005	67 802
1984	57 088	2006	66 812
1985	59 097	2007	75 327
1986	63 338	2008	76 731
1987	68 433	2009	58 533
1988	70 857	2010	54 558
1989	71 101	2011	52 110
1990	67 285	2012	58 665
1991	77 779	2013	61 007
1992	95 604	2014	73 697
1993	88 372	2015	63 019
1994	95 567	2016	77 723
1995	99 355	2017	89 656
1996	97 077	2018	94 503
1997	103 371		

Źródło: Dane Stowarzyszenia Miłośników Ziemi Tarnogórskiej

Obecna frekwencja turystów w Zabytkowej Kopalni Srebra sytuuje ten obiekt w gronie najchętniej odwiedzanych atrakcji pogórnich (czy szerzej – przemysłowych) w naszym kraju. Z opublikowanych niedawno badań Z. Kruczka (2016, s. 31) wynika, że w grupie

¹⁹ Historia Stowarzyszenia... [2014, s. 177–179].

wyróżnionych obiektów niekwestionowanym liderem pod względem liczby zwiedzających jest Kopalnia Soli w Wieliczce (1,4 mln w 2015 roku)²⁰, a na kolejnych miejscach znalazły się: Muzeum Górnictwa i Hutnictwa Złota wraz z Kopalnią Złota w Złotym Stoku (250 tys.), Kopalnia Soli w Bochni (150 tys.) i Kopalnia Guido wraz ze skansenem górniczym „Królowa Luiza” oraz Muzeum Górnictwa w Zabrze (łącznie 150 tys.). Były to jedyne obiekty dziedzictwa przemysłowego, w których odnotowano wyższą frekwencję niż w kopalni tarnogórskiej. Za nią uplasowały się natomiast: podziemna trasa turystyczna wraz z muzeum w Nowej Rudzie (ok. 40 tys.), Kopalnia Krzemienia Pasiastego w Krzemionkach Opatowskich (35 tys.) oraz Chełmskie Podziemia Kredowe (ok. 22 tys.).

Sztolnia Czarnego Pstrąga

Już 15 września 1957 roku w odcinku sztolni Fryderyk, który znajduje się pod parkiem pałacowym w Reptach, została utworzona podziemna trasa turystyczna. Nazwano ją Sztolnią Czarnego Pstrąga, ponieważ w 1954 roku członkowie Stowarzyszenia Miłośników Ziemi Tarnogórskiej, działający w Sekcji Penetracji i Ochrony Zabytków Podziemnych, zaobserwowali w niej ryby, które pod ziemią w słabym oświetleniu lamp karbidowych wydawały się czarne. Do ruchu turystycznego przeznaczono fragment sztolni pomiędzy szybami wentylacyjnymi nr 13 (Ewa) i nr 17 (Sylwester). Miała ona od 1,3 do 2,5 m szerokości [Rzeczycki 2012, s. 195–197]. Sztolnia Czarnego Pstrąga jest wypełniona wodą, której głębokość wynosi ok. 1 m. Turyści zwiedzają ją płynąc w łodziach, towarzyszy im przewodnik, który przeprowadza ich od jednego szybu do drugiego i snuje ciekawe górnicze opowieści. Można zobaczyć ociosy skał ze śladami otworów strzałowych. Panuje półmrok, a czasem nad głowami turystów przelatują nietoperze, co dostarcza dodatkowych emocji [Mikos von Rohrscheidt 2008, s. 259].

Podziemna trasa turystyczna liczy 600 m. Obmurowane odcinki sztolni nazywane są bramami. Przewodnicy nazwali je np. Bramą Pamięci, Bramą Odważnych, Bramą Leniwych, Bramą Mądrości itd. Gdy łodzie mijają kolejne bramy, przewodnicy opowiadają zabawne historie o tych miejscach i legendarnych gwarkach. Sztolnia znajduje się na głębokości ok. 30 m, a turyści schodzą do niej i wychodzą schodami umieszczonymi w szybach Sylwester i Ewa. Nadszubyta zostały odbudowane w kształcie kamiennych rotund posiadających stożkowe dachy, których wejścia zamykane są metalową kratą (ryc. 5).

Dzięki statystykom dotyczącym frekwencji turystów, prowadzonym przez Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Tarnogórskiej, wiemy, ilu zwiedzających odwiedziło obiekt każdego roku (tab. 3). W 1958 roku Sztolnię Czarnego Pstrąga zwiedziło 1 800 osób, ale w kolejnym roku ta liczba zwiększyła się już do 4 631 osób. W tej liczbie 1 432 osoby były uczestnikami wycieczek z polskich zakładów pracy, natomiast 145 osób to cudzoziemcy. W kolejnych latach liczba turystów nadal się zwiększała i wynosiła 6 432 osoby w 1960 roku oraz 12 922 osoby w roku 1961. W tym czasie miało też miejsce pierwsze włamanie do sztolni, zniszczono niektóre urządzenia i rozbito lampy. Tego typu incydenty zdarzały się także później wielokrotnie. Wandale dostawali się do obiektu albo poprzez nadszubyta albo od strony wylotu sztolni w Zbrosławicach.

W kolejnym, 1962 roku, liczba odwiedzających nieco zmalała do 10 600 osób, co mogło mieć związek z zawaleniem się sklepienia w końcowym odcinku sztolni, który nie był udostępniony dla turystów. W jego efekcie nastąpiło podniesienie poziomu wody i konieczność usunięcia tego problemu. Mimo to sztolnia stała się popularna. Zwiedzali ją m.in. Edward Gierek, Gustaw Morcinek i Paweł Jasienica, a także zanotowano liczne wycieczki oficjeli partii komunistycznych ze Związku Radzieckiego, Danii, Węgier, NRD.

²⁰ W kolejnych latach liczba zwiedzających Kopalnię Soli w Wieliczce jeszcze wzrosła, osiągając w 2017 roku 1,7 mln osób. Zob.: <https://www.pot.gov.pl/pl/pcb/news/1-7-miliona-turystow-w-wieliczce>, dostęp: 10.06.2019.

Natomiast najwięcej zagranicznych turystów w pierwszym dziesięcioleciu funkcjonowania sztolni przybyło z Francji.

Ryc. 5. Szyb Sylwester i powstający budynek edukacyjny

Źródło: fot. J. Ziarkowska

W latach sześćdziesiątych liczba zwiedzających Sztolnię Czarnego Pstrąga systematycznie się zwiększała i w 1970 roku przekroczyła 50 tysięcy (50 241 osób). Było to związane z rosnącym ruchem wycieczkowym (1965 – 549 wycieczek, 245 szkolnych i 203 z zakładów pracy; 1966 – 632 wycieczki, 259 szkolnych i 195 z zakładów pracy, 1967 – 747 wycieczek, 326 szkolnych i 208 z zakładów pracy). Aby usprawnić zwiedzanie wydano specjalny folder o Sztolni Czarnego Pstrąga, a także opracowano instrukcję jej obsługi, co miało ułatwić pracę przewodnikom, którzy społecznie angażowali się w oprowadzanie turystów, w okresie urlopów oraz po godzinach pracy. W początkowym okresie funkcjonowania obiektu pewną niedogodnością było uprzywilejowanie wycieczek zbiorowych, podczas gdy turyści indywidualni mogli zwiedzać obiekt tylko w wybrane dni roku, wyłącznie w okresie od maja do października i tylko w niedziele i święta. Przewidywano, iż Sztolnia Czarnego Pstrąga będzie funkcjonować tylko do otwarcia Kopalni Zabytkowej, które ciągle się opóźniało. Jednak nie została ona zamknięta dla turystów w 1976 roku (mimo, że nieco zmniejszyła się ich frekwencja), ani wbrew wcześniejszym pogłoskom nie połączono jej z nową podziemną trasą turystyczną [Rzeczycki 2012, s. 199–207].

W latach osiemdziesiątych dużym problemem były wahania poziomu wód w sztolni. Gdy znacznie spadł poziom wód gruntowych, w drugiej połowie 1984 roku na kilka miesięcy zawieszono ruch turystyczny. Został wznowiony 20 kwietnia 1985 roku. Ponadto zdarzały się również sytuacje odwrotne, kiedy poziom wód znacznie się podnosił i w związku z tym podnosiły się też łodzie (np. w 1988 roku). Przerwy w funkcjonowaniu obiektu zapewne miały wpływ na zmniejszenie liczby turystów w tych latach. Jednakże sztolnia nadal cieszyła się dużą popularnością i w 1986 roku, po blisko 29 latach od jej otwarcia, zanotowano milionową osobę, która zwiedziła obiekt. Dwumilionowy turysta odwiedził sztolnię po upływie kolejnych 20 lat, czyli w 2006 roku.

Tab. 3. Frekwencja turystów w Sztolni Czarnego Pstrąga

Rok	Liczba turystów	Rok	Liczba turystów
1958	1 800	1989	57 482
1959	4 631	1990	47 364
1960	6 432	1991	38 343
1961	12 922	1992	58 236
1962	10 600	1993	54 475
1963	15 752	1994	63 689
1964	20 206	1995	65 912
1965	22 873	1996	45 716
1966	26 092	1997	60 512
1967	33 500	1998	55 708
1968	41 456	1999	56 566
1969	44 287	2000	54 469
1970	50 241	2001	30 925
1971	45 794	2002	47 113
1972	46 177	2003	42 220
1973	46 796	2004	40 880
1974	48 607	2005	37 548
1975	53 637	2006	41 212
1976	48 353	2007	44 200
1977	48 337	2008	42 407
1978	49 390	2009	40 072
1979	46 142	2010	20 917
1980	46 823	2011	35 658
1981	40 553	2012	37 386
1982	37 545	2013	35 211
1983	45 759	2014	41 980
1984	50 942	2015	40 189
1985	35 840	2016	44 770
1986	56 656	2017	41 699
1987	54 533	2018	43 784
1988	46 831		

Źródło: Dane Stowarzyszenia Miłośników Ziemi Tarnogórskiej

W kolejnych latach borykano się nadal z wahaniami poziomu wód w podziemiach, które wymuszały okresowe zamknięcia obiektu (np. w roku 1989, 1990, 1991, 1996, 1997, 1998, 2001, 2008, 2010). Miały one wpływ również na frekwencję turystów. Po rekordowym roku 1996, kiedy Sztolnię Czarnego Pstrąga odwiedziło 65 912 osób, w kolejnym 1997 roku było ich już tylko 45 716. Widoczny spadek zaznaczył się również w 2001 roku – 30 925 turystów, oraz w roku 2010, kiedy naliczono tylko 20 917 osób. Od 2014 roku frekwencja turystów utrzymuje się na podobnym poziomie i wynosi powyżej 40 tys. osób.

Od 2003 roku oficjalnym właścicielem rotund nadszybi szybów Ewa i Sylwester jest Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Tarnogórskiej, którego staraniem przebudowano przedziały schodowe w tych obiektach. W szybie Sylwester jest obecnie 160 schodów, zaś w szybie Ewa 110. Ponadto, aby uniemożliwić dalsze kradzieże, w 2004 roku wykuto granitowe bloki z maszkaronami i umieszczono je w Zabytkowej Kopalni Srebra [Rzeczycki 2012, s. 207–214].

Znaczenie wpisu na listę UNESCO dla atrakcyjności turystycznej

Atrakcyjność turystyczna jest określana jako złożona całość, składająca się z takich elementów, jak walory turystyczne, dostępność komunikacyjna oraz usługi związane z zagospodarowaniem danego obszaru [Rogalewski 1974, s. 8; Warszńska, Jackowski 1978, s. 28; Lijewski, Mikułowski, Wyrzykowski 2008, s. 16]. Niektórzy autorzy dzielą atrakcyjność turystyczną na pierwotną i wtórną. W ramach tej pierwszej sytuowane są elementy przyrodnicze, kultura regionu, folklor oraz infrastruktura ogólna, natomiast atrakcyjność wtórną stanowią zagospodarowanie turystyczne, dostępność komunikacyjna oraz organizacja pobytu w regionie [Rapacz, Gryszel, Jaremen 2010, s. 524]. D. Ziarkowski [2012, s. 58–59], łącząc istniejące w literaturze definicje, zaproponował koncepcję atrakcyjności turystycznej w odniesieniu do dóbr zamieszczonych na Liście UNESCO. Jako główne składowe atrakcyjności pierwotnej wymienił wartość obiektu (historyczną, artystyczną, naukową) oraz jego unikatowość, natomiast wśród czynników atrakcyjności wtórnej znalazły się: wpis na Listę UNESCO, frekwencja zwiedzających oraz obecność atrakcji w mediach turystycznych.

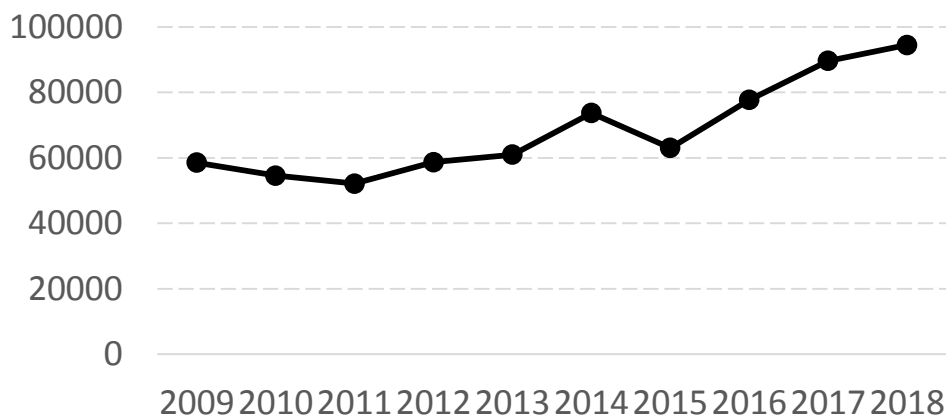
Przywołana koncepcja zakłada, że już sam fakt umieszczenia jakiegoś dobra na Liście UNESCO wpływa na jego atrakcyjność turystyczną. W literaturze przedmiotu przekonanie to jest dość powszechne. Wskazuje się na ogromny walor promocyjny wpisu, który często przyczynia się do ożywienia ruchu turystycznego [Kruczek 2009, s. 44]. Marka Listy UNESCO postrzegana jest jako „magnes na turystów” [Fyall, Rakic 2006, s. 163], a objęte wpisem dobro staje się atrakcją z kategorii *must see* [Li, Wu, Cai 2008, s. 315]. Wskazuje się konkretne przykłady miejsc i obiektów, które po uzyskaniu potwierdzenia „wyjątkowej uniwersalnej wartości” ze strony UNESCO, stały się znacznie bardziej popularne wśród turystów, jak Dolina Jiuzhaigou w Chinach [Tourtellot 2010, s. 13], czy kopalnia srebra w Iwami Ginzan na wyspie Honsiu w Japonii [Marstein 2011, s. 43].

Przekonanie o bezapelacyjnym wpływie wpisu na Listę UNESCO na wzrost popularności turystycznej danego dobra wydają się wzmocniać antropologiczne koncepcje turystyki i turystów. D. MacCannell, najczęściej chyba przywoływany badacz społecznych aspektów turystyki, podkreśla, że turyści poszukują w odwiedzanych miejscach i obiektach autentyczności, a do tego, co nazywa „sakralizacją widoku” wymagane jest zazwyczaj „potężne wsparcie instytucjonalne” [MacCannell 2005, s. 68–69]. Za jeden z przejawów takiego wsparcia należy bez wątpienia uznać wpis na Listę UNESCO, który może być też rozpatrywany jako maccannellowski „oznacznik” – informacja o widoku [por. MacCannell 2005, s. 64]. Inni badacze podkreślają, że uwaga turystów skupia się na poszukiwaniu niezwykłości i wyodrębnianiu „inności” [Urry 2007, s. 229], a zwiedzających można traktować jako „armię semiotyków”, wędrującą po świecie w poszukiwaniu autentycznych znaków (*signs*) danego miejsca, m.in. związanych z lokalną kulturą [Culler 1988, s. 5]. Skuteczność owych poszukiwań w odniesieniu do dziedzictwa kulturowego i naturalnego powinna ułatwiać prestiżowa, co roku poszerzana Lista UNESCO.

Po upływie prawie dwóch lat od zamieszczenia pogórniczego dziedzictwa Tarnowskich Gór na Liście UNESCO można podjąć próbę odpowiedzi, czy i w jakim stopniu owo wyróżnienie przyczyniło się do wzrostu zainteresowania tymi obiektami wśród turystów. Z zamieszczonych we wcześniejszej części artykułu danych (tab. 2) wynika, iż w roku 2017, kiedy nastąpił wpis na Listę UNESCO, odnotowano znaczny wzrost liczby turystów w Zabytkowej Kopalni Srebra. Ich ogólna liczba (89 656) była o niemal 13 tysięcy wyższa w porównaniu z rokiem wcześniejszym. Warto jednak odnotować, że już w roku 2016 (a więc przed wpisem) nastąpił wyraźny wzrost w stosunku do roku 2015 – różnica wyniosła ponad 14 tysięcy osób. Trudno zatem jednoznacznie stwierdzić, na ile zwiększenie liczby zwiedzających w roku 2017 stanowiło „efekt Światowej Listy UNESCO”, a na ile kontynuację trendu zapoczątkowanego po „tąpnięciu” frekwencji w roku 2015. Warto jednak zauważyć, że w roku 2018 nastąpił kolejny wzrost liczby zwiedzających kopalnię, co może

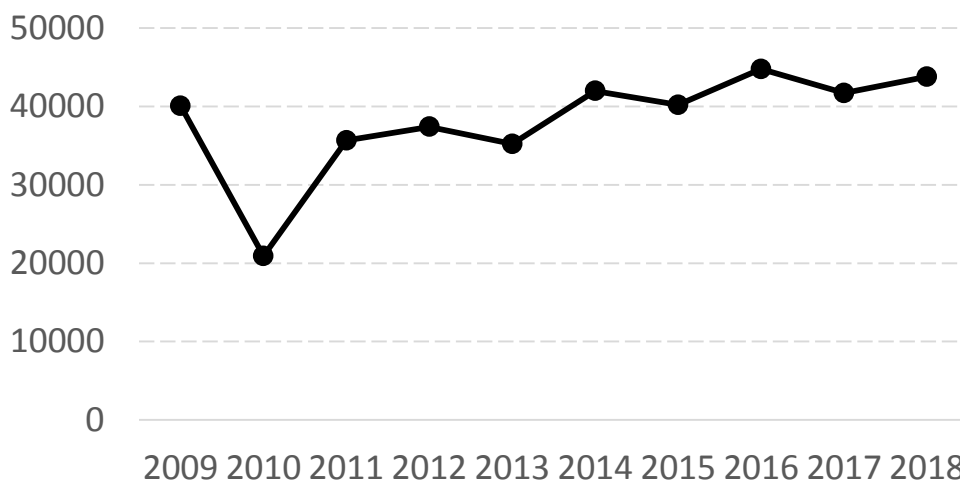
być sygnałem, że w kolejnych latach ta tendencja się utrzyma. Co ciekawe, wpis na Listę UNESCO nie spowodował natomiast wzrostu zainteresowania Sztolnią Czarnego Pstrąga (tab. 3), w której w roku 2017 odnotowano mniej zwiedzających niż w 2016, zaś w roku 2018 nastąpił wprawdzie wzrost w stosunku do roku poprzedzającego, lecz nie na tyle duży, aby osiągnąć poziom uzyskany dwa lata wcześniej.

Dynamikę zmian frekwencji turystycznej w omawianych zabytkach tarnogórskich w ciągu ostatnich dziesięciu lat przedstawiono na wykresach 1 i 2. Obrazują one wspomniany powyżej stały wzrost liczby zwiedzających Zabytkową Kopalnię Srebra od roku 2015, a także zmiany frekwencji w Sztolni Czarnego Pstrąga, w której większą liczbę zwiedzających zanotowano w roku poprzedzającym wpis na Listę UNESCO aniżeli w dwóch kolejnych.

Wykres 1. Dynamika zmian liczby zwiedzających Zabytkową Kopalnię Srebra w Tarnowskich Górach w latach 2009–2018

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Stowarzyszenia Miłośników Ziemi Tarnogórskiej

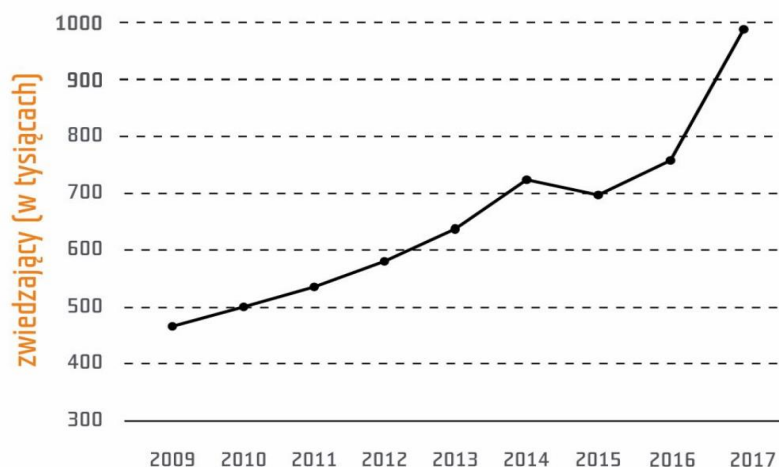

Wykres 2. Dynamika zmian liczby zwiedzających Sztolnię Czarnego Pstrąga w latach 2009–2018

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Stowarzyszenia Miłośników Ziemi Tarnogórskiej

Dane dotyczące dwóch najpopularniejszych obiektów pogórnictwa w Tarnowskich Górach warto zestawić z całościową frekwencją turystów na Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego (wykres 3). Okazuje się, że w przypadku szlaku wzrost zainteresowania turystów jest stały (za wyjątkiem lekkiego spadku w roku 2015) i bardzo dynamiczny. Wystarczy zauważyć, że w 2017 roku frekwencja wyniosła blisko 1 mln turystów, co oznacza niemal dwukrotny wzrost w stosunku do roku 2010. Co prawda

Zabytkowa Kopalnia Srebra w Tarnowskich Górach stanowi jeden z najchętniej (obok kopalni Guido w Zabrze) odwiedzanych obiektów szlaku²¹, ale zapewne więcej na tworzeniu tej wspólnej oferty korzystają atrakcje mniej rozpoznawalne.

Wykres 3. Frekwencja na Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego w latach 2009–2017

Źródło: <https://www.zabytkitechniki.pl/Pokaz/27320/opis-szlaku>, dostęp: 10.06.2019

Dokładniejszej analizie warto poddać frekwencję turystów w kopalni oraz w Sztolni Czarnego Pstrąga w ostatnich trzech latach (2016–2018), gdyż w połowie tak wyznaczonego okresu (lipiec 2017) obiekty te zostały oficjalnie wpisane na Listę UNESCO. Interesująco przedstawiają się dane dotyczące liczby zwiedzających Zabytkową Kopalnię Srebra w rozbiciu na miesiące (tab. 4). Porównanie pierwszego półrocza roku 2016 z analogicznym okresem roku następnego pokazuje, że w roku wcześniejszym niemal w każdym miesiącu (oprócz marca) pod ziemię zjechało więcej turystów. Natomiast począwszy od lipca 2017 roku, kiedy kopalnia trafiła na Listę UNESCO, w każdym kolejnym miesiącu liczba zwiedzających był znacznie wyższa niż w roku 2016. Rekordowy pod tym względem okazał się sierpień – pierwszy pełny miesiąc po wpisie – kiedy kopalnię odwiedziło 14 tysięcy osób. Niewątpliwie na taką sytuację wpłynęły liczne informacje o wpisie Tarnowskich Gór na Listę UNESCO, przekazywane przez media tradycyjne i elektroniczne. Nie wiadomo jednak, czy efekt ten okaże się trwały. Dane z roku 2018 wyglądają w tym kontekście dość niepokojąco – co prawda ogółem kopalnię odwiedziło więcej osób niż rok wcześniej, ale jest to zasługa stosunkowo wysokiej frekwencji w pierwszej połowie roku. Ostatnie pięć miesięcy wypadło już znacznie słabiej niż w roku wpisu na Listę UNESCO.

Tab. 4. Frekwencja turystów w Zabytkowej Kopalni Srebra w latach 2016–2018

Miesiąc	2016	2017	2018	Miesiąc	2016	2017	2018
Styczeń	1 506	1 407	2 844	Wrzesień	4 424	7 622	6 500
Luty	4 261	2 222	3 992	Październik	6 823	11 164	8 546
Marzec	2 095	2 251	2 941	Listopad	4 958	7 292	5 761
Kwiecień	5 740	5 012	8 085	Grudzień	2 984	3 988	3 884
Maj	13 182	11 573	14 080	Razem	77 723	89 656	94 503
Czerwiec	13 212	11 245	14 454				
Lipiec	9 048	11 879	12 120				
Sierpień	9 490	14 001	11 296				

Źródło: Dane Stowarzyszenia Miłośników Ziemi Tarnogórskiej

²¹ <https://www.zabytkitechniki.pl/Pokaz/27320/opis-szlaku>, dostęp: 10.06.2019.

Tab. 5. Frekwencja turystów w Sztolni Czarnego Pstrąga w latach 2016–2018

Miesiąc	2016	2017	2018
Styczeń	638	398	625
Luty	1 605	542	753
Marzec	9 85	1 218	901
Kwiecień	3 238	2 102	4 292
Maj	8 837	6 684	8 135
Czerwiec	9 101	6 765	7 857
Lipiec	5 240	5 946	5 225
Sierpień	5 071	6 382	5 140
Wrzesień	3 051	2 770	2 991
Październik	3 866	5 565	4 989
Listopad	1 974	2 536	2 052
Grudzień	1 164	791	824
Razem	44 770	41 699	43 784

Źródło: Dane Stowarzyszenia Miłośników Ziemi Tarnogórskiej

W Sztolni Czarnego Pstrąga, jak już wcześniej wspomniano, w roku wpisu na Listę UNESCO odnotowano mniej turystów niż w roku poprzedzającym. Szczegółowe dane w rozbiciu na miesiące (tab. 5) pokazują jednak – podobnie jak w przypadku kopalni – wyraźny wzrost liczby zwiedzających bezpośrednio po wpisie. Rekordowym miesiącem był również sierpień, kiedy trasę przepłynęły 6 382 osoby – o ponad 1 300 więcej niż w tym samym miesiącu poprzedniego roku. Mimo wszystko trzeba jednak zauważyć, że było to znacznie mniej niż w najlepszym pod względem frekwencji miesiącu 2016 roku, jakim był czerwiec, kiedy sztolnię odwiedziło ponad 9 tysięcy turystów. W roku 2018 liczba zwiedzających sztolnię wzrosła w stosunku do roku poprzedniego, ale była jednak o prawie 1 000 osób niższa niż w roku 2016. Ponadto można zaobserwować, że frekwencja w drugiej połowie roku była słabsza niż w roku 2017.

Pewne różnice można zauważyć w procentowym rozkładzie ruchu turystycznego w obu omawianych obiektach przed i po wpisie na Listę UNESCO (tab. 6). Można wysunąć ostrożną tezę, że umieszczenie kopalni i sztolni na tej liście przyczyniło się nieco do złagodzenia zjawiska sezonowości poprzez częstsze odwiedzanie tarnogórskich atrakcji w pierwszych oraz końcowych miesiącach roku. Na razie jesteśmy jednak zmuszeni odnosić wcześniejszą sytuację do jednego tylko roku po wpisie (2018), zatem trzeba będzie obserwować, jak te dane będą się rozkładały w kolejnych latach.

Tab. 6. Frekwencja turystów w Zabytkowej Kopalni Srebra i w Sztolni Czarnego Pstrąga w rozbiciu na okresy

Miesiące	2016	2018
styczeń – marzec	7%	10%
kwiecień – czerwiec	47%	39%
lipiec – sierpień	30%	32%
wrzesień – grudzień	16%	19%

Źródło: Dane Stowarzyszenia Miłośników Ziemi Tarnogórskiej

Dane przekazane przez Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Tarnogórskiej pozwalają zidentyfikować pewne zmiany po wpisie na Listę UNESCO także w innych aspektach niż tylko frekwencja. Ciekawie przedstawia się procentowa struktura turystów dla roku 2016 oraz 2018 (tab. 7). Z porównania wynika, że po wpisaniu kopalni i sztolni na Listę UNESCO na znaczeniu zyskały przyjazdy turystów indywidualnych, a także grup szkolnych i przedszkolnych kosztem grup zorganizowanych (wycieczek).

Tab. 7. Struktura turystów w Zabytkowej Kopalni Srebra i w Sztolni Czarnego Pstrąga w latach 2016 i 2018

Turyści	2016	2018
Indywidualni	36%	43%
Grupy zorganizowane (wycieczki)	40%	17%
Grupy szkolne i przedszkolne	24%	36%
Inne (turyści zagraniczni)	Brak danych	4%

Źródło: Dane Stowarzyszenia Miłośników Ziemi Tarnogórskiej

Warto też zwrócić uwagę na fakt, iż po dołączeniu zabytków tarnogórskich do grona obiektów uznanych za światowe dziedzictwo zaczęto organizować na ich terenie dodatkowe wydarzenia, takie jak wystawy czasowe, koncerty, warsztaty i wydarzenia komercyjne (tab. 8).

Tab. 8. Wydarzenia zorganizowane w obiektach zarządzanych przez Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Tarnogórskiej

Wydarzenia	2016	2018
Wystawy czasowe	0	2
Koncerty	0	3
Warsztaty	1	2
Wydarzenia komercyjne, specjalne (np. Sylwester)	1	0

Źródło: Dane Stowarzyszenia Miłośników Ziemi Tarnogórskiej

Zaprezentowane dane liczbowe świadczą, iż po wpisaniu dziedzictwa przemysłowego Tarnowskich Gór na Listę UNESCO nie nastąpił zbyt gwałtowny wzrost przyjazdów turystycznych do Zabytkowej Kopalni Srebra oraz do Sztolni Czarnego Pstrąga. Zauważalne ożywienie zaobserwowano jedynie w pierwszych kilku miesiącach po wpisie, ale efekt ten nie okazał się trwały. Wprawdzie w 2018 roku odnotowano wyższą frekwencję niż w roku poprzednim (zarówno w kopalni, jak i w sztolni), lecz przyrosty nie były zbyt imponujące. Z wywiadów przeprowadzonych na miejscu z przewodnikami wynika, że ograniczona przepustowość turystyczna obydwu atrakcji (zwłaszcza sztolni) nie stanowi póki co bariery w zakresie obsługi turystów, których można byłoby przyjąć znacznie więcej. Dowodem na to są zresztą również dane z drugiej połowy lat 90. XX wieku, kiedy zarówno kopalnia jak i sztolnia notowały znacznie wyższą frekwencję.

Powyższe wnioski pozostają w sprzeczności z przeświadczeniem wielu cytowanych uprzednio autorów (polskich i zagranicznych) o bezpośrednim i dodatnim wpływie umieszczenia danego dobra na Liście UNESCO na wzrost jego frekwencji turystycznej. W rzeczywistości sytuacja jest bardziej skomplikowana i ów wpływ nie zawsze zaznacza się w jednakowym stopniu. Z badań ekonometrycznych w ujęciu globalnym wynika, że można mówić o relacji pomiędzy miejscami i obiektami światowego dziedzictwa a popytem turystycznym, a statystycznie każdy nowy obiekt na Liście UNESCO powoduje wzrost liczby międzynarodowych wyjazdów turystycznych o 2,9% [Roh, Bak, Min 2015, s. 197]. Nie wszystkie obiekty z listy mogą jednak liczyć na taki sam efekt w postaci zwiększonego zainteresowania ze strony turystów. Z reguły bardziej korzystają dobra położone poza dużymi miastami, na obszarach, gdzie konkurencja pomiędzy poszczególnymi atrakcjami turystycznymi jest mniejsza. W takiej sytuacji wyróżnienie danego obiektu wpisem na Listę UNESCO może być istotnym atutem. W przypadku dużych miast, jak Rzym, Paryż czy Wenecja, występuje więcej motywów przyjazdu turystów, a fakt, że ich urbanistyka wpisana została na Listę UNESCO ma raczej niewielkie znaczenie. Zauważono ponadto, że w niektórych regionach świata, zwłaszcza w krajach azjatyckich, wpis na Listę UNESCO

stanowi powód do dumy i jest mocno wykorzystywany w promocji turystycznej. Natomiast w krajach Bliskiego Wschodu zabytki są kojarzone głównie z kulturą arabską i z islamem, a wielu odwiedzających nawet nie wie, że niektóre z nich znajdują się na Liście UNESCO [Wuepper, Patry 2016, s. 2–3 i 9].

Zauważono również, że wpis na Listę UNESCO przekłada się na zwiększoną frekwencję turystyczną w przypadku obiektów zlokalizowanych w krajach rozwijających się, takich jak np. Wietnam, Kambodża czy Chiny. Natomiast istotnym czynnikiem, który może podobny efekt znacznie ograniczyć lub nawet zupełnie zniwelować, jest duża rozpoznawalność danego dobra i jego popularność wśród turystów jeszcze przed wpisem. Tak było w przypadku Tadž Mahal, Stonehenge czy Góry Fudzi [Yang, Xue, Jones 2019, s. 30]. W przypadku znanych centrów pielgrzymkowych, takich jak Ziemia Święta, fakt umieszczenia danego obszaru na Liście UNESCO bywa nawet zupełnie niezauważany przez turystów i pielgrzymów [Poria, Reichel, Cohen 2011, s. 487–490]. Również w przypadku słabo rozwiniętych krajów afrykańskich, takich jak np. Senegal, obiekty wpisane na Listę UNESCO nie generują większego ruchu turystycznego [Górna, Górny 2017, s. 76].

Warto też podkreślić, że w przypadku obiektów zamieszczonych na Liście UNESCO, które wcześniej nie stanowiły rozpoznawalnych atrakcji turystycznych, koniecznym warunkiem wzrostu liczby zwiedzających jest z reguły podjęcie stosownych działań z zakresu promocji i informacji turystycznej, a także stworzenie odpowiedniej infrastruktury na potrzeby turystów. Dobrym przykładem w tym zakresie mogą być drewniane cerkwie karpackie Polski i Ukrainy, umieszczone na Liście Światowego Dziedzictwa w 2013 roku. Spośród ośmiu objętych wpisem polskich cerkwi niektóre są odpowiednio zarządzane w aspekcie promocji i dostępności informacji turystycznej (np. cerkwie w Powroźniku i Radrużu), podczas gdy inne (Chotyniec, Turzańsk) wypadają pod tym względem bardzo słabo [Skulimowska 2018, s. 56–57]. W przypadku kompleksu cerkwi św. Paraskewy w Radrużu, w którym działa Muzeum Kresów, wpis na Listę UNESCO przyniósł wyraźny wzrost zainteresowania turystów, co znalazło wyraz w liczbie zwiedzających (5 298 osób w 2010 roku, a 10 494 do października 2016), nawet pomimo braku odpowiedniego zaplecza [Chabiera 2017, s. 176].

Zarysowany powyżej kontekst daje możliwość lepszego zrozumienia prezentowanych wcześniej informacji dotyczących historycznego rozwoju turystyki na bazie pogórniczego dziedzictwa Tarnowskich Gór, jak również niezbyt dużych zmian frekwencji zwiedzających Zabytkową Kopalnię Srebra oraz Sztolnię Czarnego Pstrąga po ich wpisie na Listę UNESCO. Obiekty te od dawna funkcjonowały jako atrakcje turystyczne, a zatem – używając terminologii MacCannella – można powiedzieć, że miały wyrobiony silny oznacznik. Był to zapewne jeden z powodów, dla którego oficjalne docenienie przez Komitet Światowego Dziedzictwa nie pociągnęło za sobą lawinowego przyrostu turystów.

Można też zdobyć się na bardziej ogólną refleksję, iż wraz ze wzrostem dóbr wpisanych na Listę UNESCO spada prestiż z tym związany, a co za tym idzie – coraz trudniej wyrażać na tej podstawie nadzieje na gwałtowny wzrost zainteresowania danym miejscem przez turystów. W ramach Komitetu Światowego Dziedzictwa już kilkanaście lat temu pojawiały się głosy o potrzebie ograniczenia długości listy, tak aby nie doprowadzić do jej dewaluacji [Marstein 2011, s. 39–41]. Niewiele jednak w tej kwestii zrobiono poza nieznacznym obniżeniem liczby dodawanych corocznie do listy nowych obiektów, a także promowaniem dóbr głównie spoza Europy. Obecnie lista liczy grubo ponad 1 000 wpisów, co musi wpływać na obniżenie rangi pojedynczych miejsc i obiektów. Tarnowskie Góry mają mocną konkurencję w kraju, zwłaszcza w sąsiednim województwie małopolskim, które może pochwalić się największą – w porównaniu z innymi województwami w Polsce – liczbą wpisów na Liście UNESCO, w tym także bardzo rozpoznawalnymi kopalniami soli w Wieliczce i Bochni.

Obiekty z Listy UNESCO w Tarnowskich Górach, w tym zwłaszcza Zabytkowa Kopalnia Srebra i Sztolnia Czarnego Pstrąga, były i pozostają najbardziej atrakcyjnymi dla turystów obiektami w tym mieście. Sprawia to, że Tarnowskie Góry nie mogą raczej liczyć na nocujących w nich turystów, lecz na przyjezdnych zatrzymujących się w większych ośrodkach aglomeracji śląskiej oraz Małopolski (głównie w Krakowie). Warte zauważenia są starania zarządców kopalni o zainteresowanie zwiedzających również innymi atrakcjami Tarnowskich Gór (przewodnicy podkreślają, że tutejszy ratusz jest „najpiękniejszy na Górnym Śląsku”) i najbliższej okolicy. Mimo wszystko trudno jednak przypuszczać, aby dążenia te przekształciły miasto w ważny ośrodek turystyki pobytowej. Można też wskazać na stosunkowo drogie ceny biletów wstępu do obydwu atrakcji, a także brak możliwości zakupu jednego, tańszego biletu, umożliwiającego zwiedzenie zarówno kopalni, jak i sztolni. Dla mniej zamożnych turystów może to być istotna przeszkoda, która jednocześnie hamuje wzrost frekwencji. Warto też odnotować, że Sztolnia Czarnego Pstrąga poza sezonem turystycznym nie jest udostępniana codziennie, a jedynie w weekendy. Ostatecznie jednak wpis na Listę UNESCO ma w założeniu służyć ochronie danego dobra, nie zaś jej promocji turystycznej, o czym niekiedy się zapomina.

Zakończenie

Obiekty pogórnice w Tarnowskich Górach, a zwłaszcza Zabytkowa Kopalnia Srebra oraz Sztolnia Czarnego Pstrąga, stanowią wiodące w skali całego kraju atrakcje turystyczne o charakterze przemysłowym. Umieszczenie ich na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO było ważnym wydarzeniem, gdyż był to dopiero piętnasty polski wpis na tej prestiżowej liście i zarazem pierwszy od roku 2013, gdy zaszczyt ten spotkał drewniane cerkwie karpackie (wpis transgraniczny wraz z Ukrainą) oraz Kopalnię Soli w Bochni, którą przyłączono w ramach jednej pozycji do kopalni w Wieliczce. Media informowały wówczas o nieuniknionym turystycznym boomie, który przyczyni się do gwałtownego wzrostu ruchu turystycznego w nowych obiektach światowego dziedzictwa UNESCO.

Jak wykazała przeprowadzona w artykule analiza, przypuszczenia te jednak się nie sprawdziły. Na wpisie skorzystała jedynie Zabytkowa Kopalnia Srebra, choć wzrost frekwencji turystycznej nie jest, jak na razie, zbyt wyraźny. Natomiast w Sztolni Czarnego Pstrąga liczba zwiedzających w ostatnich latach utrzymuje się na zbliżonym poziomie. Przypadek Tarnowskich Gór pokazuje, że wpis na Listę UNESCO nie ma automatycznego przełożenia na wyraźne zwiększenie liczby zwiedzających. Być może w promocji tarnogórskich obiektów warto na większą skalę wykorzystać markę Listy Światowego Dziedzictwa UNESCO. Wprawdzie na oficjalnych stronach internetowych tych obiektów znajdują się logotypy Światowego Dziedzictwa UNESCO, lecz stosowna tablica informacyjna widnieje tylko na budynku kopalni. Informacji takiej brakuje na nadszybiach szybów Sylwester i Ewa, gdzie zobaczyć można tylko logotyp Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego. Inna sprawa, że – jak wykazują badania – społeczna świadomość dotycząca marki i logo Światowego Dziedzictwa UNESCO jest niska [Porcia, Reichel, Cohen 2011, s. 492]. Być może zatem w najbliższym czasie trzeba będzie zrewidować poglądy o bezapelacyjnym wpływie umieszczenia danego dobra na Liście UNESCO na postrzeganie jego atrakcyjności turystycznej. Aby to zweryfikować konieczne będą jednak badania poszczególnych przypadków, które będzie można wykorzystać jako podstawę do ewentualnych syntetycznych wniosków i uzasadnionych uogólnień w tym zakresie.

Bibliografia

- Albert M. T., 2007, *Kultura, dziedzictwo, tożsamość*, [w:] *Dziedzictwo kulturowe w XXI wieku. Szanse i wyzwania*, red. M. A. Murzyn, J. Purchla, Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków, s. 49–56
- Banaszkiewicz M., Owsianowska S., 2015, *Trudne dziedzictwo a turystyka. O dysonansie dziedzictwa kulturowego*, „Turystyka Kulturowa”, nr 11, s. 6–24
- Burzyński T., Staszewska-Ludwiczak A., Pasko K. (red.), 2009, *Dziedzictwo przemysłowe jako element zrównoważonego rozwoju turystyki. Materiały z V Międzynarodowej Konferencji Naukowo Praktycznej*, GWSH, Katowice 2009
- Chabiera A., 2017, *Na uboczu? Zarządzanie ruchem turystycznym w Radrużu – planowanie działań rozwojowych przez właściciela zabytku i gospodarzy gminy*, „Turystyka Kulturowa”, nr 1, s. 171–183
- Culler J., 1988, *Framing The Sign: Criticism and Its Institutions*, University of Oklahoma Press, Norman
- Derek M., 2012, *Przestrzeń czasu wolnego w obiektach poprzemysłowych na warszawskiej Pradze*, [w:] *Moda na sukces*, red. J. Kowalczyk-Anioł, M. Makowska-Iskierka, Seria: *Warsztaty z Geografii Turyzmu*, t. 2, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 49–66
- Fyall A., Rakic T., 2006, *The Future Market for World Heritage Sites*, [w:] *Managing World Heritage Sites*, red. A. Leask i A. Fyall, Butterworth-Heinemann, Oxford, s. 21–34
- Gad P., Rosenbaum S., 2010, *Tarnowskie Góry. Podziemia*, Wydział Kultury i Promocji Miasta oraz Wydział Ochrony Środowiska Urzędu Miejskiego w Tarnowskich Górach, Tarnowskie Góry
- Garrod B., Fyall A., 2000, *Managing Heritage Tourism*, „Annals of Tourism Research”, t. 27, nr 3, s. 682–708
- Górna A., Górny K., 2017, *Atrakcyjność turystyczna obiektów z Listy Światowego Dziedzictwa UNESCO – przykład Senegalu*, „Prace i Studia Geograficzne”, t. 62, z. 1, s. 43–80
- Górna A., Górny K., 2018, *Turystyka dziedzictwa – przykład kubańskich obiektów z Listy Światowego Dziedzictwa UNESCO*, „Turystyka Kulturowa”, nr 4, s. 26–45
- Historia Stowarzyszenia Miłośników Ziemi Tarnogórskiej*, 2004, red. J. Marciniak, Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Tarnogórskiej, Tarnowskie Góry
- Historia Stowarzyszenia Miłośników Ziemi Tarnogórskiej. Suplement (2003-2013)*, 2014, red. S. Wyciszczak, R. Wasielewski, Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Tarnogórskiej, Tarnowskie Góry
- Jedynak Z., 2007, *Początki miasta górniczego Tarnowskie Góry w świetle dokumentów przechowywanych w Archiwum Państwowym w Katowicach*, [w:] *Szkice Archiwalno-Historyczne*, red. P. Greiner, nr 3, Archiwum Państwowe w Katowicach, Katowice, s. 23–31
- Jędrysiak T., 2011, *Turystyka kulturowa w obiektach poprzemysłowych – zagadnienia ogólne*, „Turystyka Kulturowa”, nr 6, s. 17–35
- Jordan L.A., Jolliffe L., 2013, *Heritage tourism in the Caribbean: Current themes and challenges*, „Journal of Heritage Tourism”, t. 8, nr 1, s. 1–8
- Kłys G., 2004, *Przyroda Podziemi Tarnogórskich*, Polskie Towarzystwo Geograficzne, Oddział Katowicki, Pyrzowice
- Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r.*, Dz. U. z 2011 r., nr 172, poz. 1018
- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji*, Dz. U. z dnia 30 września 1976 r
- Kronenberg M., 2007, *Turystyka dziedzictwa przemysłowego – próba sprecyzowania terminologii*, [w:] *Dziedzictwo przemysłowe jako strategia rozwoju innowacyjnej gospodarki. Materiały z IV Międzynarodowej Konferencji Naukowo Praktycznej*, red. T. Burzyński, GWSH, Katowice, s. 33–41
- Królewska Huta Fryderyk pod Tarnowskimi Górami na Górnym Śląsku. Memorial na uroczystość stulecia jej istnienia od 1786 do 1886 roku*, 2018, red. Z. Pawlak, Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Tarnogórskiej, Tarnowskie Góry

- Kruczek Z., 2009, *Zabytki architektury i muzea jako atrakcje turystyczne*, [w:] *Sztuka i podróżowanie. Studia teoretyczne i historyczno-artystyczne*, red. P. Krasny i D. Ziarkowski, Proksenia, Kraków, s. 39–53
- Kruczek Z., 2016, *Frekwencja w polskich atrakcjach turystycznych. Problemy oceny liczby odwiedzających*, „*Ekonomiczne Problemy Turystyki*”, nr 3, s. 25–35
- Kruczek Z., Kurek A., Nowacki M., 2012, *Krajoznawstwo. Teoria i metodyka*, wydanie II uzupełnione, Proksenia, Kraków
- Lamparska M., 2013, *Uwarunkowania rozwoju turystyki postindustrialnej w przestrzeni Górnośląskiego Związku Metropolitalnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice
- Lamparska M., 2017, *Turystyka wśród górniczych szybów. Szlak turystyczny i przewodnik po dawnych i współczesnych kopalniach na obszarze Górnośląskiego Zagłębia Węglowego*, „*Śląsk*” Sp. z o.o. Wydawnictwo Naukowe, Katowice
- Li M., Wu B., Cai L., 2008, *Tourism Development of World Heritage Sites in China: A Geographic Perspective*, „*Tourism Management*”, t. 29, s. 308–319
- Lijewski T., Mikułowski B., Wyrzykowski J., 2008, *Geografia turystyki Polski*, wydanie piąte zmienione, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa
- Lowenthal D., 2005, *Natural and Cultural Heritage*, „*International Journal of Heritage Studies*”, nr 1, s. 81–92
- MacCannell D., 2005, *Turysta. Nowa teoria klasy próżniaczej*, przełożyły E. Klekot i A. Wieczorkiewicz, Muza SA, Warszawa
- Mackiewicz E., Gałkowska D., Walker M., 2004, *Tarnowskie Góry – podziemia zabytkowej kopalni rud srebrno-żelaznych oraz sztolni „Czarnego Pstrąga”*, [w:] *Pomniki Historii. 25 najcenniejszych obiektów i zespołów zabytkowych w Polsce*, red. M. Róziwicz, J. Wendlandt, Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków, Warszawa, s. 191–196
- Marstein M., 2011, *Światowe dziedzictwo UNESCO – strategia globalna i inne zagadnienia*, [w:] *Zarządzanie miejscami wpisanymi na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO w Polsce i w Norwegii / Management of UNESCO World Heritage Sites in Poland and Norway*, red. J. Purchla, Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków, s. 31–51
- Mikos von Rohrscheidt A., 2008, *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*, GWSHM Milenium w Gnieźnie, Gniezno
- Molenda T., 2006, *Górnictwo środowiska akwaticzne – obiekty obserwacji procesów hydrologiczno – biologicznych*, [w:] *Dziedzictwo i historia górnictwa oraz możliwości wykorzystania pozostałości dawnych robót górniczych*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław, s. 239–250
- Murzyn-Kupisz M., 2012, *Dziedzictwo kulturowe a rozwój lokalny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków
- Nitkiewicz-Jankowska A., 2006, *Turystyka przemysłowa wizytówką Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego*, [w:] *Dziedzictwo i historia górnictwa oraz możliwości wykorzystania pozostałości dawnych robót górniczych*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2006, s. 251–256
- Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Paris 2017
- Pawlak Z., Filak M., 2017, *Tarnowskie Góry / UNESCO. Obiekty pogórnictwa wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO*, Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Tarnogórskiej, Tarnowskie Góry
- Pomykańska M., *Obiekty potencjalnej konwersji funkcji przemysłowej w turystyczną – przykład Elektrociepłowni Bytom Szombierki*, 2007, [w:] *Studia nad turystyką. Prace ekonomiczne i społeczne*, red. W. Kurek, R. Pawlusiński, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, s. 169–179
- Poria Y., Reichel A., Cohen R., 2011, *World Heritage Site – Is It an Effective Brand Name? A Case Study of a Religious Heritage Site*, „*Journal of Travel Research*”, t. 50, nr 5, s. 482–495
- Rapacz A., Gryszel P., Jaremen D. E., 2010, *Innowacje a atrakcyjność turystyczna wybranych uzdrowisk dolnośląskich w świetle badań empirycznych*, [w:] *Konkurencyjność miast i regionów na globalnym rynku turystycznym*, red. J. Sala, PWE, Warszawa, s. 520–542

- Roh T., Bak S., Min Ch., 2015, *Do UNESCO Heritages Attract More Tourists?*, „World Journal of Management”, t. 6, nr 1, s. 193–200
- Rogalewski O., 1974, *Zagospodarowanie turystyczne*, WSiP, wyd. 3, Warszawa
- Rzeczycki T., 2012, *Podziemne trasy turystyczne Polski, cz. 1 – Kopalnie*, wydanie I, Wydawnictwo Technol, Kraków
- Skulimowska M., 2018, *Informacja i promocja turystyczna na szlaku drewnianych świątyń wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO w województwie małopolskim i podkarpackim*, „Turystyka Kulturowa”, nr 7, s. 43–61
- Stasiak A., 2009, *Zabytki techniki i przemysłu*, [w:] *Geografia turystyki Polski. Przewodnik do ćwiczeń krajoznawczych*, red. A. Stasiak, PWE, Warszawa 2009, s. 89–107
- Szmygin B., 2011, *Lista Światowego Dziedzictwa UNESCO – charakterystyka problematyki w Polsce na tle sytuacji międzynarodowej*, [w:] *Zarządzanie miejscami wpisanymi na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO w Polsce i w Norwegii / Management of UNESCO World Heritage Sites in Poland and Norway*, red. J. Purchla, Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków, s. 53–70
- Tourtellot J. B., 2010, *Part Threat, Part Hope. The Challenge of Tourism*, „World Heritage”, nr 58, s. 8–19
- Turnbidge J. E., Ashworth G. J., 1996, *Dissonant Heritage: The Management of the Past as a Resource in Conflict*, Wiley & Sons, Chichester
- Urry J., 2007, *Spojrzenie turysty*, przełożyła A. Szulżycka, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
- Warszyńska J., Jackowski A., 1978, *Podstawy geografii turystyki*, PWN, Warszawa
- Wuepper D., Patry M., 2017, *The World Heritage List: which sites promote the brand? A big data spatial econometrics approach*, „Journal of Cultural Economics”, t. 41, s. 1–21
- Yale P., 1991, *From Tourist Attractions to Heritage Tourism*, Elm, Huntingdon
- Yang Y., Xue L., Jones T. E., 2019, *Tourism-enhancing effect of World Heritage Sites: Panacea or placebo? A meta-analysis*, „Annals of Tourism Research”, t. 75, s. 29–41
- Zaczkowski A., 2007, *Markowy produkt turystyczny. Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego*, [w:] *Szlaki turystyczne a przestrzeń turystyczna*, red. P. Kuleczka, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze Zarząd Główny, Warszawa, s. 151–155
- Ziarkowski D., 2012, *Znaczenie obiektów wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO dla Turystyki*, „Folia Turistica”, nr 26, s. 53–66.
- <http://unesco.tarnowskiegory.pl/mamy-to-tarnowskie-gory-na-liscie-unesco>, dostęp: 19.04.2019
- https://www.nid.pl/pl/Dla_wlascicieli_i_zarzadcow/opieka-nad-zabytkami/miejsca-swiatowego-dziedzictw/kryteria-wpisu, dostęp: 29.04.2019
- <https://www.zabytkitechniki.pl/Pokaz/27320/opis-szlaku>, dostęp: 10.06.2019
- <https://zabytek.pl/pl/obiekty/podziemia-zabytkowej-kopalni-rud-srebrnonosnych-i-sztolnia-czarn>, dostęp: 25.04.2019
- <https://www.pot.gov.pl/pl/pcb/news/1-7-miliona-turystow-w-wieliczce>, dostęp: 10.06.2019
- <https://kopalniasrebra.pl/historia>, dostęp: 19.04.2019
- <https://smzt.pl/> dostęp: 19.04.2019
- <https://whc.unesco.org/en/interactive-map>, dostęp: 23.04.2019
- <http://www.ticcih.pl/ticcih>, dostęp: 29.04.2019

Recognized Heritage – Entry on the UNESCO List of World Heritage Sites and Tourist Attractiveness (on the Example of Tarnowskie Góry)

Key words: Tarnowskie Góry, industrial heritage, UNESCO List, tourist attractiveness

Abstract

In July 2017, at a session held in Cracow, the World Heritage Committee made a decision to inscribe the post-mining monuments in Tarnowskie Góry on the UNESCO World Heritage List. The entry includes the lead, silver and zinc ore mines, complete with their water management systems, comprising the total of 28 different venues in Tarnowskie Góry, Zbroslawice and Bytom. The best known among them are no doubt the Historic Silver Mine and the Czarny Pstrąg /Black Trout/ Adit.

Placing a given venue on the UNESCO World Heritage List is usually treated as a big promotional argument which may potentially contribute to an increase of its recognizability and consequently to an increase of its tourist attendance figures. The above conclusion finds its confirmation in the anthropological conceptions of tourism and tourists which emphasize that a search for authenticity constitutes an important goal of travelers. For this reason, all institutional evidence which points to an authentic character and a high value of the places and venues which tourists become acquainted with, plays an extremely important role. In the case of cultural heritage, it is the placing of a given good on the UNESCO List of Cultural and Natural Heritage that constitutes such an undisputed proof of value. In literature, one may come across cases when entry on this prestigious list contributed to an avalanche-style increase in the number of visitors, but also ones where this phenomenon was far less noticeable. Consequently, we may conclude that the relation between inscribing a given good on the UNESCO World Heritage List and an increase of its tourist attractiveness, is not always unequivocal; the latter fact calls for studies of individual cases.

After nearly two years have lapsed since the inscription of Tarnowskie Góry on the UNESCO List, it is worth turning this monument of industrial heritage into a case study. In the article, data relating to tourist traffic recorded by the Tarnowskie Góry Land Lovers' Association, comprising the period from 1958 till the end of 2018, was used. More detailed analyses containing monthly figures, were carried out for the period of three key years, namely 2016-2018 (full year preceding the inscription, the year of the inscription, and a full year following the inscription). One of the most important findings of the study was the fact that following the inscription on the UNESCO List, the number of visitors to the site did not increase dramatically. A noticeable increase of visitor numbers, compared to a few years prior to the inscription, may be observed in the case of the Historic Silver Mine – nearly 11 thousand more visitors in the year 2017 than in the previous year, and a further increase in the year 2018 when the total number of visitors exceeded 94.5 thousand. Whereas in the case of the Black Trout Adit, the increase of tourist traffic was but marginal which may be associated with its limited tourist capacity. It is also worth noting that the inscription on the UNESCO List has clearly contributed to the lengthening of the tourist season, as significant hikes in the percentage of visitors in the first and last quarter of the year, were observed. Moreover placing Tarnowskie Góry in the elite group of world heritage sites, has motivated the management of the mine to organize additional events, such as for example temporary exhibitions, concerts or workshops.